

Euroopa kodanikuõpetuse kaasaegsed käsitlused – kes mida teeb?

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

Pärast Euroopa kodaniku erinevate käsitluste uurimist ja tutvumist sellega, kuidas kodaniku mõiste on aastate jooksul arenenud, liigume edasi ja vaatame, kuidas anda Euroopa kodaniku alaseid teadmisi. Nagu eelmisteski peatükkides, vaatame esmalt, mida on õppida mineviku kogemustest ja tänapäeva käsitlusviisidest ja seejärel anname soovitusi praktiliseks tegevuseks.

Euroopa kodanikuõpetus – mõned hoiatussõnad!

Nagu kõikides kodaniku ja Euroopa kodaniku käsitlevates aruteludes, olgu nad tekkinud siis akadeemilistes ringkondades või praktilise tegevuse käigus, mõjutavad Euroopa kodanikuks olemist puudutavaid väitlusi poliitilised huvid, vastuolulised arusaamad sellest, milline on „korralik kodanik“, ja sellest, kuidas inimesi kõige tõhusamalt harida. Poola Teaduste Akadeemia liikme, holokausti üleelanud professor Bogdan Suchodolski sõnul: „Ma nägin, kuidas haritud arstid tegid lastele mürgisüste, ma nägin, kuidas haritud juristid käsutasid vange, ma elasin haritud arhitektide poolt ehitatud barakkides ja ma nägin haritud üliõpilasi koonduslaagrit juhimas“ (tsitaat, Lauritzen, 2001). Head ja õiglased ei ole siin ilmas ainsad, kes annavad kodaniku-alaseid teadmisi. Fašistidel on oma arusaam „korralikust kodanikust“ ja selle alusel jagavad nad ka inimestele teadmisi.

Kuidas defineerite Teie „korralikku kodanikku“?

Nagu juba olete käesolevast käsiraamatust lugenud, on mõisted „kodanikuks olemine“ ja „Euroopa kodanikuks olemine“ küsimusitõstatavad ja sageli vastuolulised. Üksmeelset arvamust, mida need mõisted tähendavad või peaksid tähendama, ei ole olemas. Nagu antud valdkonnast huvitatud noorsootöötajate jaoks ei oleks asi selletagi piisavalt segane, on kodanikuõpetuse mõiste samuti ebaselge.

Enamikus raamatutest on arutelu sel teemal paljuski „normatiivne“, mis tähendab, et vaieldakse selle üle, milline kodanikuõpetus peaks olema, mitte selle üle, milline see praegu tegelikult on. Lisaks domineerivad kodanikuõpetust käsitlevates väitlustes teoreetikud ja formaalse või kooliharidusega tegelevad praktikud. Nende arusaamad on aga peamiselt seotud sellega, kuidas õpetada kodanikuks olemist.

Euroopa kodanikule (või täpsemini (riikliku) kodanikuõpetuse Euroopa mõõtmele) viidatakse või seda uuritakse ainult erandjuhtudel. Inimesed räägivad suhteliselt harva sellest, et mitteformaalse hariduse kontekst (näiteks noorteorganisatsioonide tegevus ja noorsootöötajate korraldatud koolitusprogrammid) ja igapäevaelu olukorrad (näiteks noorte igapäevase eluga seotud muusika, eakaaslaste rühmad, kultuur ja tarbimine) on samuti „kodanikuks olemise toimumiskohad“ (DECS/CIT (98) 38 rev.)³, kus noored kogevad ja õpivad, kuidas olla kodanik.

Kus julgustati Teid esmakordselt mõtlema kodaniku ja Euroopa kodaniku tähendusest?

Käesolev käsiraamatu osa püüab Teile tutvustada mõningaid haridusalaseid mõisteid ja praktilisi tegevusi, mida kasutatakse kodanikuks olemise probleemidega tegeledes. Algul räägime

³ Termin, mis loodi Euroopa Nõukogu projekti „Demokraatliku kodaniku kasvatamine“ käigus. Kodanikuks olemisetoimumiskohad on „... uued ja innovatiivsed demokraatliku elu juhtimise vormid. Kodanikuks olemisetoimumiskohad hõlmavad kõiki algatusi (noortekeskus, asutus, kogukond, naabruskond, küla, linn, piirkond jne) kus püütakse määratleda või rakendada kaasaegse demokraatliku kodanikuks olemise põhimõtteid. Toimumiskoht on tegevus või tegevuste kogum, mille abil väljendatakse kodaniku kaasaegset tähendust ja seda toetavaid struktuure.

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikukäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikuksäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

kahest kodanikuõpetuse kontseptsioonist, millele tavaliselt viidatakse kui alusprogrammidele, mille eesmärk on anda Euroopas kodaniku-alaseid teadmisi. Teise sammuna püüame teha kokkuvõtte kodanikuõpetuse üldtunnustatud eesmärkidest ning heidame kriitilise pilgu kodanikuks olemise mõistetele ja praktilisele tegevusele, mida soovitatakse kirjanduses.

Kolmandaks vaatame Euroopat tervikuna kodanikuõpetuse seisukohalt ja mõtiskleme Euroopa mõõtme rolli üle kodanikuks olemist käsitlevates koolitusprogrammides. Lõpetuseks püüame visandada „Meie Euroopa kodanikuõpetuse käsitusviisi“, mis hõlmab endas üldisi ideid (mis põhinevad käesolevas käsiraamatus tutvustatud Euroopa kodanikuks olemise terviklikul, dünaamilisel ja kompleksel olemusel) ja tutvustada mõningaid kompetentse, mis meie arvates on tänapäeval Euroopa kodaniku-alaste teadmiste andmisel olulised.

Kodanikuõpetus – üldised ajendid ja eesmärgid

Kirjanduses, mida uurisime, tuuakse välja kaks peamist erinevat kodanikuõpetust käsitlevat koolkonda, mis on alguse saanud kahest ajaloo jooksul domineerinud kodaniku kontseptsioonist demokraatlikes ühiskondades. Esimest koolkonda tuntakse kommunitaaride ehk kodanikuvabariiklastena ja teisi individualistidena. Mõlemad koolkonnad on välja arenenud laiemast filosoofilisest liikumisest – liberalismist.

Kumbki koolkond on välja arendanud oma kodaniku kontseptsiooni, mille abil nad määratlevad „korralikku kodanikku“ ja seda, kuidas neid „korralikke kodanikke“ kasvatada. Nagu allpool on selgitatud, mõistavad need kaks koolkonda kodanikuks olemist, „korraliku kodaniku“ mõistet ja kodanikuõpetuse eesmärgid ning sisu täiesti erinevalt.

Kommunitaarne ehk vabariiklaslik arusaam kodanikuõpetusest

Kommunitaarid ja kodanik-vabariiklased on veendunud, et kodakondsus/kodanikuks olemine hõlmab järgmist: „kogukonna liikmeks olemine toob kaasa õigusliku staatuse, ametlikud õigused ja kohustused, nagu näiteks võrdsus seaduse ees, valimisõigus, kohustus maksta makse või muul viisil kogukonna ühiskondlikku ja majanduslikku heaolusse panustada. Tuleb jälgida, millises ulatuses seadus ja valitsus neid õigusi ja kohustusi kaitsevad ja kas kodanikud kasutavad neid ametlikult kehtestatud õigusi ning täidavad kohustusi...“ (Gilbert, 1996). Sellisele kodanikuksäsitlusele on kõige iseloomulik kogukonna liikmeks olemine. Et kogukonda luua, peavad selle liikmetel olema mõned ühised väärtushinnangud, huvid ja kohustused. Sellest seisukohast on kodakondsus/kodanikuks olemine pigem staatus: see on tegevus ja seda tuleb teostada. Kodakondsust teostamata ei ole võimalik olla kodanik. Kodanikukohuseid täites säilib ka inimese identiteet kogukonna liikmena.

Selline kodanikuksäsitlus tähendab, et kodanikuõpetus peaks andma inimestele võimaluse ja toetama kodakondsuse teostamist, andes inimestele informatsiooni, oskusi ja vahendeid nende võimaluste kasutamiseks. Selle kõrval tuleks rõhutada ka kodanikukohustusi, toetada lojaalsust ja allumist kogukonna ühistele väärtushinnangutele. Seega peaks kodanikuõpetus „tagama, et kodanikud saavad kodakondsust teostada ja et nad seda ka teevad“ (Gilbert, 1996).

Derek Heateri (1990) sõnul peaks kodanikuõpetus aitama kodanikel mõista oma rolli, mis hõlmab staatust, lojaalsust, kohustusi ja õigusi, „mis on seotud mitte ainult teiste inimestega, vaid abstraktse mõistega - riigiga“ (lk 2). Heateri jaoks määratlevad kodaniku kaks omadust – „identiteet ja vobrus“ ning need peaksid olema ka kodanikuõpetuse tuumaks. Identiteet tugineb erinevatesse rühmadesse kuulumise tunnetel, nt rahvus või sugu; kuid kodanikuks olemine on identiteetide identiteet ja „aitab taltsutada teiste identiteetidega seotud tüli õhutavaid kirgi“ (samas lk 184). Vobrused, nagu näiteks menetlusreeglite austamine ja lojaalsus ning vastutus kogukonna ees, on Heateri seisukohast kodanikuks olemise juures otsustava tähtsusega.

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikukäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

Seega võiks antud seisukohast lähtudes kodanikuõpetusel olla järgmised eesmärgid:

- tutvustada inimestele kogukonda, kuhu nad kuuluvad ja tänu millele neil on kodanikuõigused, väärtushinnanguid. (Tänapäeval on selliseks kogukonnaks tavaliselt riik ning kogukonna väärtushinnanguid võiks nimetada „riiklikeks väärtushinnanguteks“);
- arendada kodanikes tunnet, et nad on ühiselt vastutavad kogukonna heaolu ja pideva arengu ees;
- tutvustada inimestele kodakondsuse/kodanikuks olemisega seotud rolle ja kohustusi ning ka õigusi;
- anda üksikisikutele ja gruppidele vahendid (näiteks oskused, intellektuaalsed vahendid) kodanikukohuste aktiivseks täitmiseks kogukonna ees;
- arendada inimestes lojaalsust ja kuulekust neile kodaniku õigused andnud kogukonna ees.

Kuivõrd Te nõustute ülalnimetatud eesmärkidega?

Individualistide arusaam kodanikuõpetusest

Individualistid usuvad, et kodanikuks olemine on staatus, mis annab kodanikele õigused ja vabaduse otsustada ise oma elu üle. Seega on poliitilise keskkonna ülesanne luua kodanikele võimalus oma õiguste kasutamiseks ja kaitsta nende õigusi. Kodanikele peaks jääma õigus tegutseda vabalt valitud kollektiivsetes või isiklikes huvides ning poliitiline korraldus peab seda võimaldama. Siiski on poliitiline korraldus olemuselt suure osas utilitaarne. Seega on kodanikel õigus poliitikas osaleda, kuid nad saavad vabalt valida, kuidas ja millal nad seda nende osalust soodustava poliitilise korralduse (näiteks heaolu ja ebasoodsas olukorras olevatele inimestele eritingimuste loomine) raames teevad. Samas on kodanikel õigus jääda poliitiliselt passiivseks.

Sellisel kodanikukäsitlusel on üks suur eelis – „heal elul“ ei ole ühte ja ainsat määratlust. Siin on isiklike vabaduste tagaja poliitiline süsteem ja inimeste isiklike või kollektiivsete huvidega seotud püüdlusi piirab ainult kohustus austada teiste iseseisvust ja nimetatud vabaduse tagamiseks sätestatud institutsioonilist korda (Oldfield, 1990 Gilbert, Demaine and Entwistle, 1996).

Antud kodanikukäsitlus tähendab, et kodanikuõpetus peaks keskenduma poliitilise osaluse ja muude osalusviiside reeglitele ja protseduuridele, et inimesed teaksid, kuidas osaleda. Kodanikuoskuste arendamine, näiteks võime lahendada konflikte teiste õigusi rikkumata, oskus väljendada oma vastuseisu valitsuse tegevusele, oma õiguste kaitsmine ja oma iseseisvuse säilitamine, on individualistlikus kodanikuõpetuse käsitluses kesksel kohal.

Siiski ei tegele ülalnimetatud käsitlusviisid „põhiõiguste ja ühiste väärtushinnangutega“ (Gilbert, Demaine and Entwistle, 1996) ega julgusta inimesi leidma alternatiivseid lahendusi ning tegema alternatiivseid ettepanekuid neile, keda nad vastustavad. Kodanikele tuleb õpetada, kuidas soovi korral ühiskonnelus osaleda teiste vabadusi piiramata.

Niisiis, antud seisukohalt on kodanikuõpetusel järgmised eesmärgid:

- anda inimestele teadmisi ja oskusi, mis võimaldaksid neil oma õigusi täies ulatuses kasutada seejuures teiste inimeste sõltumatust piiramata;
- anda inimestele võimalus väljendada vastuseisu poliitilistele suundadele ja tegevustele, mis nende arvates ei ole nende või kogu ühiskonna huvides;

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikuksäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

- anda inimestele vajalik enesekindlus ja pädevus poliitilises elus osalemiseks kindlaksmääratud poliitilise osaluse reeglite piires;
- anda inimestele vahendid oma kodanikuõiguste kaitsmiseks.

Kuivõrd Te nõustute ülalnimetatud eesmärkidega?

Probleemid ja dilemmad

Eesmärkide erinevus tähendab, et kodanikuõpetuse õppekavad ja nende tulemused ning eelised on erinevad. Sisuliselt erineb kommunitaaride kodanikuõpetuse käsitlus individualistide käsitlusest selles, et nende arvates peaksid kogukonda siduma ühised väärtushinnangud, individualistide arvates aga mitte. Seega võidakse kommunitaarset kodanikuõpetust süüdistada moralismis ja „isalikus“ suhtumises. Veel üheks puuduseks on asjaolu, et tänapäeva ühiskonnas on ühe kogukonna piires üha enam väärtussüsteeme, inimesed usuvad erinevatesse asjadesse ja ütlevad oma arvamuse ka välja.

Probleemid ei puudu ka individualistlikus kodanikuõpetuse käsitluses. Selles käsitlusviisis on kuuluvustunne ja enese identifitseerimisvõimalus nõrgad, sest välditakse arutelu väärtushinnangute ja normide üle. Lisaks võib inimesi eemale peletada liigne tähelepanu protseduuridele ja reeglitele. Kuigi inimestes soovitakse arendada kriitilise mõtlemise ja vastuseisu oskust, ei julgustata inimesi tegema alternatiivseid ettepanekuid.

Mõlemal käsitlusviisil on ka mõned ühised puudused. Esiteks on mõlemad nn „kaitsvad mudelid“ (Hogan, viidatud Kennedy et al, 1997). Mõlema käsitlusviisi eesmärgiks on anda kodanikele võimalused ja oskused ühiskonnas osalemiseks ja isegi selle kritiseerimiseks. Samas aga mõjutab kodanikuõpetust see, kui suures ulatuses inimesed tegelikult osaleda saavad. Enamikus tänapäeva demokraatlikes riikides on inimestel otsene võimalus otsustusprotsessis osaleda küll regulaarne, kuid harv – nimelt valimiste ajal.

Mõlemad kodanikuõpetuse käsitlusviisid õpetavad, kuidas kasutada oma õigusi ja kohustust osaleda, mis võrdub õpetamisega, kuidas osaleda valimistel. Samas ei õpetata inimestele, kuidas oma huvisid poliitiliste otsustajate ees väljendada ja välja pakkuda alternatiivseid lahendusi neid puudutavatele probleemidele. Tänapäeva pluralistlikus demokraatias peetakse osalemist positiivseks, kuid ainult nii kaua, kuni see ei hakka õõnestama ühiskonna või poliitilise süsteemi aluseid. Teisisõnu, kumbki käsitlusviis ei pea revolutsioonilist tegevust kodanikule sobivaks käitumiseks.

Teiseks jäävad mõlemad käsitlusviisid tänapäeva tegelikkusest, eriti noorte elust, eemale. Kommunitaarne käsitlusviis pakub välja väärtussüsteemid, mis on pigem välistavad ega suuda sammu pidada tänapäeva ühiskonna ja elu mitmekesisusega. Individualistlik käsitlusviis ei paku mingeid väärtushinnanguid, välja arvatud üksikisiku sõltumatus, ning seetõttu ei anta noortele vahendeid, mille abil väljendada oma identiteeti positiivsel ja sotsiaalselt konstruktiivsel viisil. Mõlemal juhul keskendub kodanikuõpetus ühiskonnas ja ametlikus poliitikas osalemise oskuste andmisele.

Antud kodanikuõpetuse käsitlusviisid ei võta piisavalt arvesse noorte teisi enesemääratlemise ja oma soovide kultuurilise väljendamise viise. Seetõttu on raske arvestada noorte poliitilise osaluse alternatiivsemate vormidega (näiteks kultuuri- ja identiteedipoliitika, keskkonnakaitse ja võitlus rassismiga, muusika ja elustiil) ning ka hinnata selliste osalusvormide kodanikupotentsiaali või neid ära kasutada.

Kolmandana tuleks nimetada motivatsiooniprobleemi. Kumbki käsitlusviis ei seleta üksikasjalikult lahti, kuidas motiveerida inimesi oma kohustusi täitma ja kodanikuõigusi kasutama.

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikukäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenariumid –
näited projektidest**

Kommunitaarses käsitlusviisis peab kodanikuõpetus motiveerima inimesi täitma oma kodanikukohust. Individualistlikus käsitlusviisis peab kodanikuõpetus motiveerima inimesi oma kodanikuõigusi kasutama nii, et ei piirataks teiste sõltumatust või vabadust.

Iroonia seisneb selles, et mõlemad koolkonnad kasutavad motivatsiooniprobleemile lahenduse leidmisel teineteise argumente. Kommunitaarid soovivad isiklikku huvi. Üksikisiku jaoks on kodanikukohuse täitmine kasulik, kui selle mittetäitmine. Individualistide arvates on ühised väärtushinnangud ja kogukonna solidaarsus inimeste jaoks peamine põhjus oma kodanikuõiguste kasutamisel mitte takistada teiste vabadust. Kui me nõustume, et motivatsiooniprobleem on olemas teatud riigi kodanikuks olemisel, mis on enamiku jaoks kergemini mõistetav kui abstraktne Euroopa või riikidevaheline kodakondsus/kodanikuks olemine, siis järelikult on motivatsiooniprobleem olemas ka Euroopa kodanikuks olemise juures.

Kuidas motiveerida noori kasutama Euroopa kodaniku õigusi ning täitma Euroopa kodaniku kohustusi?

Alljärgnevas tabelis võrreldakse kahe eespool kirjeldatud käsitlusviisi puudusi ja eelseid.

Joonis 12 – Individualistlik ja kommunitaarne kodanikuõpetus

	Eelised	Puudused
Individualistlik	Kogukonna liikmeks olemine on pigem tehniline, kui väärtushinnangutel põhinev ja välistamise tõenäosus on väiksem Kodanikuks olemine on staatus, mis annab teatud õigused, kuid ei kohusta millekski Saab kasutada mitmekesisust Soodustab kriitilist mõtlemist ja vastuolekut	Kuna väärtushinnangud puuduvad, on enesemääratlus nõrk Keskendub protseduuridele ja reeglitele, mis võib põhjustada võõrandumist Ei näe ette alternatiivseid seisukohti Kaitsev mudel Noortekauge Motivatsiooniprobleem Isikliku huvi puudumine
Kommunitaarne	Annab väärtushinnangud, millega ennast identifitseerida Arendab kohusetunnet kogukonna ees	Jätab kõrvale kogukonda siduvad väärtushinnangud – isalik suhtumine, moralism ja välistamine Kuidas määratleda kogukonna liikmeks saamise kriteeriume? Eeldab kuulekust ja lojaalsust Kaitsev mudel Noortekauge Motivatsiooniprobleem

Milliste nimetatud käsitlusviiside osadega Te ennast kõige rohkem seostate?

Arutelu selle üle, milline peaks olema kodanikuõpetuse sisu, on väga elav. Püüdes kindlaks teha, kuidas kodanikke kõige paremini kasvatada, seisavad mõlemad käsitlusviisid ühise dilemma ees. Kõikide huultel on küsimus: „Kas kodanikuõpetus peaks olema omaette teema või pigem läbiv eesmärk ja käsitlusviis?“ Olemasolev kodanikuõpetust käsitlev teaduslik kirjandus uurib, kuidas õpetada kodanikuõpetust tavakooli õppekava raames, pöörates erilist tähelepanu (riigi, Euroopa ja maailma) ajaloo, kultuuri ja geograafia õpetamisele ning märkides ära ühiskonna- ja poliitikaõpetuse ja isegi loodusteadused.

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikuksäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

Sellise käsitlusviisi eesmärk on ühendada kodanikuks olemisega seotud hoiakute arendamine ja kodanikuks olemise põhioskused olemasolevatesse õppekavadesse, ohustamata seejuures üldhariduse kvaliteeti ja standardeid. Teine käsitlusviis, milles käsitletakse kodanikuks olemist eraldi ainena ja sellest räägitakse erinevate teemadena, kaasa arvatud inimõigused, kodanikuõpetus, väärtusõpetus, demokraatlik kodanikuõpetus, eneseharimine, sotsiaalne haridus ja ka keskkonnaalane haridus, näeb kodanikuks olemist kindlaksmääratud teadmiste ja oskuste kogumina, mida haridusasutused saavad õpetada nii kohustuslike kui ka valikkursustena.

Pole jõutud kokkuleppele selles, kumb neist kahest käsitlusviisist on tõhusam, et anda noortele kodanikuks olemise teadmisi, oskusi ja motiivatsiooni ning julgustada neid osalema oma riigi ja ühiskonna arendamises. Kuigi formaalset haridust käsitlevas kirjanduses on selle üle palju vaieldud, ei saa mööda asjaolust, et probleem puudutab ka mitte-formaalset haridust.

“Kas kodanikuõpetus peaks olema eraldi õppeaine või õppekava läbiv aine?”

Kodanikuõpetuse Euroopa mõõde

Rääkides kodanikuõpetuse Euroopa mõõtmest, ei tohiks unustada, et teaduslikus kirjanduses ollakse väga selgel seisukohal. Kuigi me võime soovida, et kodanikuõpetus oleks „euroopalikum“ (mis võib tähendada kõike, alates kosmopoliitilisest lähenemisviisist kuni inimõigustele keskenduva kodanikuõpetuseni), on „euroopalik“ enamikes riiklikes õppekavades tegelikult ainult üks paljudest ja sealjuures üks uuematest kodanikuõpetuse tahkudest – kui sellest üldse räägitakse, siis lisana oma riigi kodakondsust/kodanikuks olemist käsitlevale ainele.

Vajadus lisada kodanikuõpetusse Euroopa mõõde tuleneb asjaolust, et me elame Euroopas (mida enamik autoreid võrdsustab Euroopa Liiduga). Tunnistatakse, et kogukond on lai mõiste, mis hõlmab endas enam kui ainult rahvusriiki. Piirkonnad ulatuvad üle riigipiiride ja inimesed tunnevad üha rohkem, et Euroopa ja maailma tasandil tehtud otsused mõjutavad otseselt nende igapäevaelu, kas materiaalselt või võimalustes kasutada teatud õigusi, nagu näiteks liikumisvabadus.

Selle käsitlusviisi juures on probleemiks asjaolu, et erinevate Euroopa riikide kodanikud on samal ajal kogu maailma elanikud ja et neid mõjutavad maailma sündmused ja arengud (eriti turgude ja majanduse üleilmastumine, nagu juba varem mainisime). Vaatamata UNESCO ja teiste ÜRO organisatsioonide jõupingutustele, kes soovivad propageerida mõistet „maailmakodanik“, ei oma see mõiste enamiku inimeste jaoks tähendust. Seega ignoreerib Euroopa kodanikuks olemise mõiste suuremal või vähemal määral kodanikuks olemise globaalset tahku ja on suures osas euroopakeskne.

Praegu kasutatakse erinevates Euroopa Liidu institutsioonides selgeid määratlusi, mis on Euroopa kodanikuks olemine ja sellega seotud kodanikuõpetus. Kuni viimase ajani määratleti Euroopa Liidus Euroopa kodakondsust ainult protseduurilises tähenduses: see on staatus, mis on kõigil, kellel on mõne liikmesriigi kodakondsus, ning mis annab kodanikele teatud lisaõigused – liikumisvabadus Euroopa Liidu territooriumil, võimalus valida Euroopa Parlamendi liikmeid jne. Euroopa Nõukogu jaoks aga on Euroopa kodanikuks olemist määratlevad parameetrid inimõiguste kaitsmine, pluralistlik demokraatia, demokraatlik stabiilsus ja turvalisus, sotsiaalne ühtekuuluvus ning ka Euroopa kultuuriline mitmekesisus.

Nagu põhjalikumalt on käsitletud peatükis „Kaasaegsed (Euroopa) kodanikuksäsitlused“, on nende kahe käsitlusviisi mõisteline ja teoreetiline erinevus väga lihtne: Euroopa Liidu määratluses on Euroopa kodakondsus staatus, mis antakse automaatselt neile, kellel on liikmesriigi

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikuksäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

kodakondsus, ning kodanikele antakse teatud lisaõigused. Euroopa Nõukogu määratluses on Euroopa kodanikuks olemine hoiak või käitumine, mis areneb inimeses teatud väärtushinnangute (inimõigused, demokraatlik turvalisus, sotsiaalne ühtekuuluvus, õigusriigi põhimõtted⁴) omaksvõtmisega ja järgimisega, sõltumata rahvusest ja kodakondsusest. Teoorias võivad viimase määratluse järgi isegi kodakondsuseta isikud olla Euroopa kodanikud. Loomulikult on tegelikkus erinev, sest kui puudub suhe riigiga ja sellest tulenevad kodaniku- ning poliitilised õigused, on marginaliseerimist praktiliselt võimatu vältida. Seetõttu ei ole üllatav, et neil kahel käsitlusviisil põhinev kodanikuõpetus on täiesti erinev.

Millised on Teie kogemused Euroopa kodanikuks
olemist käsitleva kodanikuõpetusega?

Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu lähenemisviis Euroopa kodanikuõpetusele

Mis puudutab riiklike õppekavade sisu, siis kodanikuõpetuse Euroopa mõõde on täis mõistelisi vastuolulisusi. Euroopa Liidus ja riikides, mis valmistuvad liidu liikmeks saama, määratletakse kodanikuõpetuse Euroopa mõõdet kui teadmiste ja oskuste õpetamist, mis võimaldaksid Euroopa Liidu praegustel ja tulevastel kodanikel mõista Euroopa Liidu institutsioonilist ülesehitust, tunda õigusi, mida annab Euroopa kodakondsus (kaasa arvatud õigus osaleda Euroopa Parlamendi valimistel ja teise Euroopa Liidu liikmesriigi elanikuna osaleda kohalikel ja kohalike omavalitsuste valimistel) ja seda, kuidas Euroopa Liidu institutsioonid töötavad.⁵

Muudes riikides ja eriti paljudes Euroopa Nõukogu liikmesriikides, mida senimaani ei peeta isegi potentsiaalseteks Euroopa Liidu liikmekandidaatideks, tuleb leida laiema Euroopa kodanike jaoks ühised huvipunktid. Endise Nõukogude Liidu riikides ja Ida-Euroopa riikides on „Euroopa kodakondsus“ külgetõmbav, kuid illusoorne mõiste, kuna seda seostatakse peamiselt materiaalse heaoluga, liikumisvabadusega ja sõdade ning veriste konfliktide puudumisega, mida turvaline Euroopa nende riikide elanike kollektiivses mõtlemises esindab.

Ka Euroopa Nõukogu lähenemisviisil on omad puudused, kuna liikmesriikide vahel puudub üksmeel neid nn Euroopa väärtushinnangutega siduvate ajalooliste ja kultuuriliste põhjuste osas. Euroopa Nõukogu käsitlusviisi eeliseks on aga see, et väärtushinnangutel põhinevat identiteeti propageerides saavad üksikisikud ja rühmad vabalt, staatusele, rahvusele, geograafilisele asupaigale ja ajaloole viitamata, neid väärtushinnanguid edendada. Ka haridusprogrammid saavad neid väärtushinnanguid propageerida ja seetõttu siduda end Euroopaga.

Euroopa tasandil on nii Euroopa Nõukogu kui ka Euroopa Liidu haridusprogrammid (eriti noorsoole suunatud) jõudnud Euroopa kodanikuks olemise labürinti uurides ja väärtushinnangutel põhineva käsitlusviisi alusel tegutsedes palju kaugemale.

Nii Euroopa Liit kui ka Euroopa Nõukogu on välja töötanud noortele suunatud programme, mis propageerivad valikust ja teostamisest koosneva Euroopa kodanikuks olemise väärtusi. Euroopa Liidu programme, mis edendavad Euroopa kodanikuks olemist või kasutavad noorsootöös Euroopa kodanikuõpetust, peetakse riiklikku haridust (nii formaalset kui ka mitte-formaalset haridust) täiendavaks ning nende eesmärgiks on tuua Euroopa Liit oma kodanikele lähemale ning muuta see liiduks, mille eesmärgiks on kõikide Euroopa Liidu territooriumil elavate inimeste elu paremaks muutmine sõltumata sellest, kas nad on liidu kodanikud või mitte. Seega on selliste programmide abil edendatav Euroopa kodanikuks olemine vähem seotud kodaniku staatusega. Euroopa Liidu noorsoo- ja haridusprogrammid, mis hõlmavad ka liituvaid riike ja nn kolmandaid riike (riigid, mis ei ole Euroopa Liidu liikmesriigid ega kandidaatriigid ega ühegi programmi osalised) on järjekordne hea tahte väljendus. Mõned väljapaistvamad näited sellistest programmidest on Socrates, Leonardo Da Vinci, Erasmus ja Euroopa Noored* (sh Euroopa Vabatahtliku Teenistuse alaprogramm)⁶.

⁴ Euroopa Nõukogu väärtushinnangute ja missiooni kohta lugege lisaks: www.coe.int

⁵ Euroopa Liidu institutsioonide ja nende volituste ja rollide kohta lugege lisaks EL veebilehelt: <http://europa.eu.int/>

* Lähemalt programmist Euroopa Noored Eestis: <http://europa.noored.ee>, Socrates: www.socrates.ee, Leonardo: <http://www.innove.ee/leonardo>. – Toim

⁶ Lisateave EL Euroopa kodanikuks olemise programmidest: <http://europa.eu.int/>

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikuksõpetused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuksõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuksõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**

„Euroopa kodanikuks olemine peaks ühendama valikuvõimaluse ja teostuse.”

Euroopa Nõukogu Euroopa kodanikuks olemisega seotud programmid on katselaboriks uutele ja uuenduslikele käsitlusviisidele ja tegevustele, mille lõpuks võtaks üle ja kohandaks oma vajadustele riiklikud haridus- ja koolitusasutused ja noorsoopoliitika tegelejad. Euroopa Nõukogus on ülal määratletud Euroopa kodanikuks olemine üks peamisi prioriteete noorsootöös 2003.-2005. aastani. Mõiste on välja kasvanud kolmekümneaastasest noorte kaasamise kogemusest kõikidel ühiskonnatasanditel ja selle eesmärgiks on leida noorte osalusele ja aktiivsele kodanikuks olemisele väljund Euroopa noorsoopoliitikas. Euroopa Nõukogu tegevuse headeks näideteks on demokraatliku riigi kodanikkonna kasvatamise projekt, ajalooõpikute projekt, Spordi ja Noorsoodirektoraadi osaluse ja demokraatliku kodanikkonna projekt ja koostöös Euroopa Komisjoniga algatatud Euroopa noorsootöötajate koolitusprogramm⁷.

Euroopa kodanikkonna kasvatamine praktikas

Kuigi siinkohal ei ole võimalik anda täielikku ülevaadet sellest, kuidas Euroopa riikide õppekavades käsitletakse kodanikkonna kasvatamise Euroopa mõõdet, annavad olulist mõtteainet Euroopa tasandil läbiviidavad programmid, eriti neile, kes on huvitatud noortele mõeldud mitte-formaalsete hariduslike tegevuse korraldamisest või kasutavad Euroopa kodaniku teemalist lähenemist.⁸

Sisulisest küljest on üldnimetatud Euroopa tasandil läbiviidavatel programmidel palju ühist. Huvitav on see, et vaatamata erinevatele lähtepunktidele ja filosoofiatele, on Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit üksmeelil paljude põhiväärtuste ja -kompetentside suhtes, mida Euroopa kodanikkonna kasvatamine peaks hõlmama. Järgmises lõigus püüame kirjeldada Euroopa kodanikkonna kasvatamise põhilisi tunnusoone, mis iseloomustavad mõlema institutsiooni programme.

Need kaks institutsiooni rühmitavad põhikompetentsid vastavalt neljale omavahel seotud kodanikuks olemise mõõtmele (Veldhuis, 1997)⁹:

Poliitiline ja õiguslik mõõde

See mõõde tähendab, et haridus peaks kujundama suhtumist ja andma teadmisi ning kompetentse, mis on vajalikud õiguste kasutamiseks ja kohustuste täitmiseks kodakondsust reguleerivate poliitiliste ja õiguslike süsteemide raames, kas siis riiklikul, rahvusvahelisel (näit Euroopa Nõukogu) või riikideülel (näit Euroopa Liit) tasandil. See tähendab, et Euroopa kodanikuõpetus peab andma teadmisi poliitilistest ja õiguslikest süsteemidest (näiteks kodaniku- ja poliitilised õigused, inimõigused, kodanikukohus), oskusi nendes süsteemides osalemiseks ja kujundama konstruktiivset kriitilist suhtumist nendes süsteemidesse, positiivset suhtumist demokraatiasse ja selle arendamisse isikliku ja kollektiivse tegevuse kaudu ja andma oskusi aktiivseks osalemiseks avalikus elus, kaasa arvatud Euroopa avalik sektor.

⁷ Lisateave Euroopa Nõukogu Euroopa kodanikuks olemise programmide kohta: www.coe.int/youth and www.coe.int

⁸ Riiklikest haridussüsteemidest ja kodanikuksõpetusest lugege lisaks veebilehelt <http://www.ibe.unesco.org/International/Databanks/Dossiers/mainfram.htm>, kus on üldine teave kõikide UNESCO liikmesriikide haridussüsteemidest

⁹ Nelja kodanikuks olemise mõõdet kirjeldas Ruud Veldhuis trükises “Demokraatliku kodanikuks olemise alane haridus: kodanikuks olemise mõõtmed, põhipädevused, muutujad ja rahvusvaheline tegevus”, Strasbourg, Euroopa Nõukogu, 1997, dokument DECS/CIT (97) 23.

Vt ka lk 33-36

T-kit käsiraamat
Euroopa kodanikuks
olemine

Sotsiaalne mõõde

See mõõde tähendab, et Euroopa kodanikuõpetus peaks hõlmama ühiskondlike suhete arenemist ja üksikisikute ning rühmade vahelisi suhteid. See mõõde hõlmab järgmisi küsimusi ja väärtushinnanguid: solidaarsus ja vastastikune austus, kõikide inimeste ühiskondliku panuse hindamine ja võrdsed võimalused ühiskonna arengus kaasa rääkida. Arendama peaks ka selliseid sotsiaalseid oskusi nagu läbirääkimiste oskus, empaatia, sallivus ja üksteise toetamine.

Majanduslik mõõde

Kuigi sageli seda ei tunnista, mängib majandus otsustavat rolli selles, kui suures ulatuses inimesed saavad kodanikena tegutseda. Sageli on eriprogrammide eesmärgiks suurendada vähekindlustatud inimeste võimet olla aktiivne kodanik. Siiski peaks see mõõde arendama kõikides inimestes aktiivseks osaluseks vajalikku majanduslikku pädevust, kaasa arvatud teadmised majanduse toimimisest, majanduselu üleilmastumisest, tarbimise osast kodanike elus, tootmisest ning tööhõivest. Lisaks tuleks kodanikke õpetada mõistma ja muutma majanduslikke mehhanisme, mis takistavad teistel inimestel osaleda ühiskonnaelus ja olla aktiivne kodanik.

Kultuurimõõde

Kultuurimõõde hõlmab Euroopa kodanikuks olemisega kaasnevat ühiseid väärtushinnanguid ning tegeleb kultuuriga seotud tahkudega, nagu Euroopa ja maailma ajaloo ning erinevate kultuuride, rahvaste ja keelte tundmine. Siiski on tähtsam Euroopa kodanikuks olemise sisemine külg, erinevad ja üksteist täiendavad kuuluvustunded, ühine pärand ja väärtushinnangud, nagu näiteks inimõiguste üldkehtivus, keskkonnakaitse, diskrimineerimise vastu võitlemine ja teiste inimeste austamine.

Kuigi mõlema peamise allika (Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit) käsitluses põhinevad kõik neli Euroopa kodanikuõpetuse mõõdet peamiselt tunnetusel ja teadmistel, on mitte-formaalharidusliku kodanikuõpetuse praktika ja nimetatud institutsioonide programmid näidanud, et selline õpetus hõlmab enam kui lihtsalt faktide tundmist. Euroopa kodanikuõpetuse mündil on kaks külge: üks neist on seotud tunnetusliku arenguga ja teine hoiakute kujundamisega. On isegi alust arvata, et mündi kahest küljest on hoiakute külg ülalnimetatud raskustest, näiteks motivatsiooniprobleemist ülesaamisel, tähtsam.

Oleme vaadanud, kuidas inimesed ja nimetatud kaks institutsiooni käsitlevad Euroopa kodanikuõpetust ja järgmises peatükis tutvustame oma mõtteid ja seisukohti.

Mis on Teie arvates tähtsam, kas hoiakute kujundamine
või teadmiste andmine?

**Euroopa ja
kodanikuks
olemise ajalugu**

**kaasaegsed
kodanikukäsitlused**

Tulevikuarengud

**Meie mõisteline
raamistik**

**Euroopa
kodanikuõpetuse
kaasaegsed
käsitlused**

**Meie nägemus
Euroopa
kodanikuõpetusest**

**Kodanikuks
olemise
stsenaariumid –
näited projektidest**